

Kielellisestä käänteestä vihdoin suomeksi

Arvio teoksesta Väyrynen, Kari & Jarmo Pulkkinen (toim.): *Historian teoria. Lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*. Tampere: Vastapaino. 2016. 366 s. ISBN 978-951-768-568-9.

Kenneth Partti

Kielellisestä käänteestä kertova historiateoreettinen teos on Suomen tieteessä tapaus, varsinkin kun se tällä kertaa koostuu alan kotimaisten tutkijoiden artikkeleista. Marraskuussa 2016 ilmestynyt *Historian teoria* on jatkoa edeltävän vuoden *Historianfilosofia*-teokselle (Väyrynen & Pulkkinen 2015). Toimittajat ovat molemmissa kokoelmateoksissa samat, dosentit Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen Oulun yliopistosta, ja kirjoittajakunta koostuu valtaosin oululaisista tutkijoista. *Historianfilosofia* päättyi 1960-luvun historianfilosofiseen keskusteluun ja *Historian teoria* jatkaa nyt suoraan sen teemoista. Samalla se on odotettu ja luonnollinen jatko-osa, sillä *Historianfilosofia* sivuutti lähes kokonaan analyttisen historianfilosofian ja kielellisen käänteen. Tässä lähestymistavassa kieltä ei nähdä pelkkänä neutraalina tiedonsiirtovälineenä, vaan huomio kiinnittyy siihen, mitä teemme kielen tai kieli meidän ja todellisuuden kanssa. Kielellinen käänne on vaikuttanut muiden ihmistieteiden tavoin selkeästi myös viime vuosikymmenten historiantutkimuksessa, joten kielellisen käänteen käsittely on perusteltua.

Rakenteeltaan *Historian teoria* jakaantuu lyhyen johdannon jälkeen kahteen selkeästi erilliseen ja erilaiseen osuuteen, kielelliseen ja realistiseen. Ensimmäinen kokonaisuus, ”Lingvistinen käänne analyttisestä perinteestä jälkinarrativismiin”, luotaa kielellisen käänteen ympärillä käytyjä keskusteluja edellisen viiden vuosikymmenen ajalta. Kielellisen osion pääpuheenaihe narrativismi korostaa historiantutkimuksen kertomuksellisuutta. Narrativistisessa suuntauksessa historian esitykset nähdään kertomuksina, jotka ovat aina jonkun tahon organisoimia, ja siten niiden syntyprosessia kohtaan voi esittää kysymyksiä subjektiivisuudesta. Tässä osiossa esitellyiksi tulevat analyttinen traditio historiantutkimuksessa (Jarmo Pulkkinen), narrativistinen historiografia (Jouni-Matti Kuukkanen), konstruktivistinen historiateoria (Kalle Pihlainen), retoriikka (Inka Moilanen), anakronismit eli epäajanmukaisuudet (Sami Syrjämäki) ja edellisistä hieman irrallaan oleva kontrafaktuaalinen eli toteutumattomien vaihtoehtojen historia (Ilkka Lähtenmäki).

Aiheiden ja kirjoittajien nimien perusteella tarjolla on todellakin raskaamman sarjan historian teoriaa, jota ei tällaisessa mittakaavassa ole aiemmin tarjottu suomeksi.

Toinen osuus, ”Kohti uutta realismia? Realistisia tendenssejä uudemmassa historian tutkimuksessa”, puolestaan tarkastelee otsikkonsa mukaisesti realistiseen tutkimukseen pohjautuvia suuntauksia uudemmassa historian tutkimuksessa. Tällaisiksi tendensseiksi ovat valikoituneet feministinen historian tutkimus (Heidi Kurvinen & Niina Timosaari), kulttuurinen muisti (Kuisma Korhonen), Marxin materialistinen historiakäsitys (Jukka Heiskanen), termodynamiikan, verkostoteorian ja kognitiivisen psykologian yhteisnäkökulma historiaan (Olavi K. Fält) sekä ympäristöhistoria (Esa Ruuskanen & Kari Väyrynen). Nämä realistiset tutkimusotteet nähdään toisaalta vastareaktionä kielelliselle käänteelle, mutta yhtäältä myös kielellisen käänteen vaikutus on havaittavissa osassa niistä, kuten sukupuolihistorian ja kulttuurisen muistin aloilla. Tämän osuuden artikkelit ovat aiheidensa kirjon puolesta paljon heterogeenisempia kuin edeltävässä kielellisessä osuudessa.

Lukijaystävällisiä artikkeleita yksityiskohtaisista aiheista

Kielellisen käänteen vaikutuksesta väitöstutkimusta tekeväälle *Historian teoria* on varsin antoisa lukukokemus, joka antaa tukea omaan empiirisesti suuntautuneeseen työhön. Erityistä kiitosta täytyy antaa varsinaisille artikkeleille ja niiden rakenteelle, sillä kautta teoksen käsiteltävien aiheiden taustoitus on tehty onnistuneesti. Vaikka aiheet eivät olisi ennestään tuttuja ja teoriapainotteisuus aiheuttaisi ennakkoluuloja, ei teosta tämän takia kannata jättää väliin – kunkin aiheen teoreettinen keskustelu on pohjustettu jokaisessa artikkelissa kattavasti ja lukijaystävällisesti ennen varsinaiseen asiaan syventymistä. Tämän myötä suomenkielisen lukijan, jolle aihepiiri ei välttämättä ole tuttu, mutta joka haluaa tietää lisää kielellisestä käänteestä, pääsee helposti käsiksi kansainvälisen keskustelun pääpiirteisiin ja voi halutessaan siirtyä kirjallisuusluettelojen kautta alkuperäisteksteihin. Hyvien taustoitusten ansiosta artikkeleita voi lukea myös yksittäin.

Teos pitää tiiviin otteensa, sillä siinä keskitytään kielen olemukseen ja merkitykseen, alkaen analyttisen filosofian traditiosta ja historianfilosofiasta faktan ja fiktion välisen suhteen käsittelemiseen. Teoriapainotteisessa ensimmäisessä osuudessa käydään läpi merkittävät historianfilosofiset keskustelut, liikutaan narratiivisuuden ja fiktiivisyyden alueilla sekä lopulta päädytään retoriikan kautta anakronismien ja kontrafaktuaalisen historian käsittelyyn. Kolme ensimmäistä artikkelia muodostavat selkeän, osin kronologisen, jatkumon historianteoreettisesta kansainvälisestä keskustelusta. Tämä on selkeä ansio, sillä tällainen kokonaisuuksien suunnitteleminen ja toteuttaminen jää artikkelikokoelmissa monesti puolitiehen. Erityisen mielenkiintoista pohdintaa käydään Jouni-Matti Kuukkasen artikkelissa kielen rakenteesta ja rajoista suhteessa maailmaan: ”Miten jokin kielellinen voisi vastata ei-kielellistä (menneisyyttä)?” (s. 70). Tässä päästään narratiivisuuden ytimeen, kielen mahdollisuuksiin kuvata maailmaa mahdollisimman kattavasti ja menneisyyden kuvauksille oikeutta tehden.

Historian teorian realistisessa osuudessa kielelliseen käänteeseen viitataan lähinnä sen vastavoimana, mutta samalla tästä osuudesta puuttuu selkeä yhtenäisyys. Osuuden

artikkelit ovat tasoltaan epätasaisempia ja keskenään hyvin erilaisia. Marxin historiallinen materialismi tai ympäristöhistoria ovat kieltämättä mielenkiintoisia teemoja, mutta niiden anti tällaisessa kokoelmassa muiden artikkelien joukossa jää pirstaleiseksi ja osin epäselväksi. Kuisma Korhosen artikkeli kulttuurisesta muistista on toisaalta syytä nostaa esille, koska se ottaa huomioon etnologian ulottuvuuksia muistitietotutkimuksen alueelta. Muistin kuvaileminen monitahoiseksi ilmiöksi, muun muassa diskursiiviseksi ja performatiiviseksi, saa myös historiantutkijan miettimään menneiden muistojen ilmenemistä eri yhteyksissä sekä siihen liittyvää yhteisön rakentumista. Kaikkiaan realistisen osuuden artikkelit esittelevät erilaisuudessaan myös harvemmin käsiteltyjä suuntauksia. Se on tässä kohtaa teoksen etu – kaikki edustetut tutkimusotteet eivät välttämättä ole ennestään tuttuja jokaiselle lukijalle.

Perinteisen tutkimuskirjallisuuden kierrätystä empirian kustannuksella

Luonteenomaista historianteoreettisille teoksille on usein se, että niissä käydään läpi alan kirjallisuutta ja varsinainen empiirinen tutkimus sivuutetaan kokonaan. Vastakkainasettelu kielellisen käänteen (teoria) ja varsinaisen tutkimuksen (empiria) välillä heijastaa tätä myös *Historian teorian* tapauksessa. Samoin kielellisen käänteen vaikutusta voisi esitellä muutenkin kuin kirjallisuuskatsauksilla ja referoinneilla, varsinkin kun ne ovat alkuperäistä kansainvälistä keskustelua seuranneille lähinnä vanhan kertausta ja kierrätystä. Toki asiaan perehtymättömille lukijoille teoksen artikkelit tarjoavat hyvän lähtökohdan saada tietoa kielelliseen käänteeseen liittyvistä keskusteluista ja ovat sinällään hyödyllisiä.

Olennaista on myös havaita, miten teoksen kirjoittajat itse ovat ymmärtäneet kielellisen käänteen – mitkä ovat sen olennaisimmat luonteenpiirteet ja ketkä ovat merkittävimmät toimijat sen parissa? Tässä tapauksessa kielellinen käänne henkilöityy – edelleen – hyvin pitkälti yhdysvaltaiseen Hayden Whiteen ja alankomaalaiseen Frank Ankersmitiin, joiden asemaa ja roolia ei toisaalta voi kiistääkään kielellisen käänteen yhteydessä. Whiten *Metahistory* vuodelta 1973 toi narrativismin mukaan historianteoreettiseen keskusteluun ja Ankersmitin kirjoitukset 1980-luvun alusta lähtien ovat vankentaneet aiheen perustaa. Whiten ja Ankersmitin sekä narratiivisuuden ylikorostaminen saattaa sulkea oven muilta tutkijoilta, jotka käyttävät tutkimuksissaan kielellisesti suuntautuneita menetelmiä. Käsitetehistoria ja lingvistinen kontekstualismi, siis mitä on mahdollista sanoa ja tarkoittaa aina kunkin ajan konteksteissa, tulevat ensimmäisenä mieleen sellaisista historian alan suuntauksista, joita tässä kokoelmassa käsitellään puutteellisesti, mutta ne sentään mainitaan – esimerkiksi Sami Syrjämäen artikkelissa anakronismeista mukana on pirstävää pohdintaa käsitteistä ja niiden muutoksista.

Uudemmissa suuntauksissa kieli nähdään entistä suuremmassa roolissa rakenteiden luojana, ylläpitäjänä ja haastajana, joten se auttaa vertaamaan narratiivisuutta toisenlaiseen ja uudempaan kielelliseen käänteeseen. Nyt kirjassa esiintyvä teoreettinen keskustelu sisältää yksipuolisesti lähinnä narratiivisuuden ja sitä kautta faktan ja fiktion suhteen sekä totuuden käsittelyn. Tässä mielessä *Historian teoria* on varsin perinteinen yleisesitys kielellisestä käänteestä. Ikään kuin olisi vain kaksi vastapuolta, perinteinen narratiivisuuteen ja totuuteen keskittyvä kielellinen käänne sekä sen vastapuolella realistinen tutkimus, ja kovin vähän yhteistoimintaa näiden

kahden välillä, vaikka mielestäni teorian ja empirian pitäisi juuri tukea toisiaan myös kielellisen käänteen tapauksessa. Nykyisin historianitutkimuksessa on ollut pinnalla kielen, ajattelun ja toiminnan välinen yhteys, jota voi soveltaa metodologis-teoreettisena lähtökohtana monella osa-alueella.

Suomalaisena lukijana on ilo huomata, että artikkeleissa on kautta linjan viitattu myös kotimaisiin tutkijoihin ja kirjan aiheet saatu siten sidottua paikalliseen tutkimukseen. Täytyy tosin huomauttaa, että historiатеoreettinen keskustelu on Suomessa ollut yleisesti varsin vaisua. Sen sijaan kielellisesti suuntautunutta empiiristä tutkimusta tehdään Suomessa varsin menestyksekkäästi – esimerkiksi käsittehistoriallisessa tutkimuksessa Suomi on noussut yhdeksi keskuksiksi koko maailmassa. Tällaista suomalaisen keskustelun ja tutkimuksen huomiointia olisi toivonut jopa enemmän, sillä mielestäni tällä tavalla oltaisiin saatu mukaan lisää empirian huomiointia, eikä kuilu teoreettisen keskustelun ja empiiristen tutkimusten välille olisi jäänyt niin selväksi kuin se nyt on.

Suuret odotukset, kaksijakoinen olo

Suuret eroavaisuudet ja aiheiden kirjo artikkelien välillä on jäänyt teoksen johdannossa perustelematta. Nyt käsillä oleva jako ja tekstien valinta herättävät kysymyksiä, joten kirjan toimittajat olisivat voineet avata enemmän, miksi juuri nämä artikkelit ja aiheet ovat valikoituneet tähän teokseen. Toisaalta teoksen johdannossa myös todetaan, että ”ajattelijoiden ja oppisuuntausten ’klassikoituminen’ on vielä kesken”, ja että ”tulevaisuudessa esiin nostettavat opit voivat meille olla vielä marginaalissa” (s. 7), joten kaikkea tulevaa ei tietenkään vielä voi ennakoida. Silti jo nyt on selvää, että Hayden White ja Frank Ankersmit ovat olleet merkittävässä roolissa herättämässä keskustelua historianitutkimuksen olemuksesta narrativismin kautta, joten he ovat tärkeimmät kielellisen käänteen ensimmäisen, narratiivisen aallon edustajat.

Kielelliseen käänteeseen liittyvillä artikkeleilla on selkeä yhteneväisyys toisiinsa, mutta realististen suuntausten esittelyt jäivät irrallisiksi toisistaan, koska ne käsittelevät tematiikaltaan niin erilaisia tutkimusotteita. En kritisoi varsinaista aiheiden valintaa, mutta olisiko näiden lisäksi tai rinnalla voinut käsitellä vaikkapa yhteiskuntatieteitä, valtio-oppia tai kielentutkimusta? Edellä mainitut oppialat ovat erityisesti antaneet menetelmällisiä ja teoreettisia syötteitä kielellisesti suuntautuneelle historianitutkimukselle. Kielellinen käänne kun on vaikuttanut tutkimukseen monin tavoin, muutoinkin kuin vain nostamalla esille realistisia tutkimusotteita vastavoimana, ja historianitutkimus on aina lainannut menetelmällisiä ja teoreettisia ajattelutapoja muilta oppialoilta.

Toisaalta ymmärrän realististen suuntausten tarjoaman vastavoiman ja esittelyn, mutta tällaisenaan koko teoksesta jää kaksijakoinen tuntemus eräänlaisesta vastakkainasettelusta teoreettisen keskustelun ja empiriaan pohjautuvan tutkimuksen välillä. Kielellisesti suuntautunut historianitutkimus pystyy nimenomaan auttamaan myös empiiristä ja realistista tutkimusta, joten tällaisena esiintyvä kaksijakoisuus voi pikemmin rajoittaa kuin edistää laajemman tutkijayleisön kiinnostusta kielellistä käännettä ja sen tarjoamia menetelmällis-teoreettisia näkökulmia kohtaan. Nyt

nähtävillä oleva kahtiajako olisi voitu ratkaista vaikka siten, että mukana olisi ollut osio, jossa esiteltäisiin varsinaista kielellisesti orientoitunutta empiiristä historian tutkimusta – sellaiseen olisi Suomesta löytynyt monta esimerkkiä ja kirjoittajaa. Oulun ulkopuolisia kirjoittajia olisi voinut olla enemmän esittelemässä sitä, millaisissa tutkimuksissa on mahdollista käyttää menestyksekkäästi kielen huomioonottamista ja siitä kumpuavaa tutkimusotetta, sillä vastaavaa tutkimusta tehdään myös muualla. Nyt tarjolla on enimmäkseen oululaisen ”aatehistoriallisen koulukunnan” näkemys kielellisestä käänteestä ja realistisesta tutkimuksesta sen vastavoimana. Teoksessa ei ole myöskään kokoavaa loppulukua, joten kokoelma jää avoimeksi ja lopulliset johtopäätökset lukijan tehtäväksi.

Miten *Historian teoria* täyttää sitten tehtävänsä? Takakannen lupauksensa mukaan teoksen voi sanoa olevan monipuolinen katsaus lingvistisiin tarkasteluihin ja realistisiin tutkimusotteisiin. Tätä monipuolisuutta olisi toki voinut olla enemmän. Odotukset ovat varsin korkealla, koska suomenkielistä yleisesitystä ei kielellisistä käänteistä ole ollut saatavilla. Kritiikistä huolimatta suosittelen teosta kaikille, jotka ovat kiinnostuneita kielellisestä käänteestä, mutta eivät vielä ole tutustuneet siihen syvemmin. Teoksen artikkeleissa selitetään käytyjä keskusteluja ja niiden asetelmia suhteellisen yksityiskohtaisesti, joten teoreettisiin debatteihin vähemmän tutustuneet pääsevät jouhevasti teemoihin sisälle. Toivoa sopii, että kielellisestä käänteestä kiinnostuneiden lisäksi myös laajempi tutkijakunta tutustuisi tähän tutkimuksen osa-alueeseen, joka on viimeisten vuosikymmenten aikana vaikuttanut huomattavalla tavalla eri ihmistieteiden aloilla. Jos mukaan lukulistalle otetaan vielä tekijöiden edellinen osa *Historianfilosofia*, tarjoaa tämä kokonaisuus yhdessä ehdottomasti lukemisen arvoisen artikkelipaketin kaikille historian filosofisista ja teoreettisista kysymyksistä kiinnostuneille.

FM Kenneth Partti on yleisen historian tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Väyrynen, Kari & Jarmo Pulkkinen toim. 2015. *Historianfilosofia. Klassikkoajattelijat antiikista nykypäivään*. Tampere: Vastapaino.